

УДК 336.14

Ісаєва О.В.*кандидат економічних наук,
старший викладач
Сумського державного університету***Купрєєва Я.М.***студентка
Сумського державного університету*

ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ В УКРАЇНІ

У статті розкрито сутність бюджетного дефіциту як складного багатопланового явища. Досліджено динаміку частки бюджетного дефіциту щодо ВВП за останні роки в Україні. Сформульовано гіпотези щодо факторів впливу на дефіцит для нашої країни та здійснено їх перевірку за допомогою інструментів кореляційно-регресійного аналізу. На підставі отриманих результатів аналізу підтверджено суттєвий вплив таких чинників: ВВП, податкових надходжень, державних видатків та державного боргу, що дає можливість прогнозувати дефіцит бюджету та більш ефективно управляти ним на практиці.

Ключові слова: дефіцит бюджету, фактори впливу на дефіцит, ВВП, податкові надходження, державний борг, державні витрати.

Исаева Е.В., Купреева Я.Н. ИССЛЕДОВАНИЕ ФАКТОРОВ ВЛИЯНИЯ НА БЮДЖЕТНЫЙ ДЕФИЦИТ В УКРАИНЕ

В статье раскрыта сущность бюджетного дефицита как сложного многопланового явления. Исследована динамика доли бюджетного дефицита по отношению к ВВП за последние годы в Украине. Сформулированы гипотезы относительно факторов влияния на дефицит для нашей страны и осуществлена их проверка с помощью инструментов корреляционно-регрессионного анализа. На основе полученных результатов анализа подтверждено существенное влияние таких факторов: ВВП, налоговых поступлений, государственных расходов и государственного долга, что дает возможность прогнозирования и более эффективного управления дефицитом бюджета на практике.

Ключевые слова: дефицит бюджета, факторы влияния на дефицит, ВВП, налоговые поступления, государственный долг, государственные расходы.

Isaieva O.V., Kupreyeva Y.M. RESEARCH OF FACTORS IMPACTING THE BUDGET DEFICIT IN UKRAINE

The article deals with the essence of budgetary deficit as complicated and multidimensional phenomenon. The dynamics of the budgetary deficit share in relation to GDP in recent years in Ukraine is examined. The hypotheses regarding factors influencing the deficit for our country was formulated and verified by using the tools of correlation and regression analysis. On the basis of the analysis' results a significant effect of factors such as GDP, tax revenues, public spending and public debt was confirmed, that gives the possibility to predict the budget deficit and to manage it more effectively in practice.

Keywords: budget deficit, factors of influence on budget deficit, GDP, tax income, state debt, state expenditures.

Постановка проблеми. Практика дефіцитного фінансування видатків не є новою в Україні і її активно застосовують упродовж усього періоду незалежності країни. Дефіцит бюджету часто стає балансуєючою статтею, компенсуючи недостатність податкових, неподаткових і капітальних надходжень під час реалізації державної стратегії соціально-економічного розвитку. Розширюючи фінансові можливості держави, бюджетний дефіцит у водночас генерує й численні потенційно негативні наслідки, що вимагає вироблення комплексного підходу до управління процесом балансування бюджету на основі ґрунтовного вивчення причин і факторів цього явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти цієї проблеми розглянуто в працях багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Зокрема, В.М. Федосов встановив, що бюджетний дефіцит значною мірою залежить від того, що до плану бюджетних надходжень належать такі видатки держави, які не мають грошового забезпечення, а значить це явище негативне [1]. Такі дослідники як В.І. Оспіщева [2], І.В. Алексєєв [3] вивчали причини, наслідки та фактори, що впливають на бюджетний дефіцит. Різні аспекти виникнення та розвитку дефіциту бюджету досліджували також Ю.Н. Кривуц [6], І.В. Алексєєв, М.К. Колісник [4] та багато інших. Високо оцінюючи здобутки науковців, що працювали в цій сфері, зазначимо, що дані дослідження є дещо суперечливими і не повною мірою розкривають та підтверджують фактор дефіциту бюджету в країні.

Мета статті – дослідження сутності, причин наслідків бюджетного дефіциту в Україні, виявлення факторів впливу на дефіцит у 2011–2015 рр. та їх сили, побудова на цій основі моделі, що може бути використана для прогнозування та управління бюджетним дефіцитом.

Виклад основного матеріалу. Бюджетний дефіцит – це явище, що характеризує співвідношення між доходами і видатками бюджету, при якому видатки перевищують постійні доходи. Він має багато суперечностей і водночас займає вагомe місце як в економічній, так і фінансовій сфері держави.

Аналіз літературних джерел і наукових поглядів свідчить про певну одноманітність підходів до визначення змісту поняття «бюджетний дефіцит», проте наявні наукові підходи відмінні причинами та оцінками цього явища.

Розглянувши трактування поняття «бюджетний дефіцит», враховуючи позиції різних вітчизняних авторів, ми дійшли висновку, що трьома основними аспектами бюджетного дефіциту є: важіль державної фінансової політики, основна причина інфляції, негативне явище в економіці.

Варто зазначити, що в Бюджетному кодексі України бюджетний дефіцит розглянуто як перевищення видатків бюджету над його доходами. При цьому не надано його оцінки як негативного, позитивного чи нейтрального явища.

Вітчизняні науковці В.М. Федосов [2], В.І. Оспіщева [3] та І.В. Алексєєв [4] дають власну оцінку дефіциту бюджету. Так, В.М. Федосов зауважує, що

бюджетний дефіцит варто трактувати лише як негативне явище, що чинить руйнівний вплив як на економіку загалом, так і на окремі її галузі [2].

В.І. Оспішева вважає, що бюджетний дефіцит не свідчить про незбалансованість бюджету, але зазначає, що для держави це явище є небажаним і диспозитивним, проте інші суб'єкти фінансових відносин та сфер і ланок фінансової системи можуть оцінювати його по-різному [3]. Наприклад, дефіцит приносить користь у тих ситуаціях, коли через зменшення виробництва державні витрати перевищують грошові надходження: дефіцит забезпечує збільшення попиту за рахунок зростання купівельної спроможності населення. Споживчий сектор нарощує попит, що є поштовхом для підприємницької активності, адже необхідно розширювати обсяги виробництва. Як наслідок, збільшення пропозиції призводить до вищого рівня зайнятості населення.

І.В. Алексєєв зауважує, що державі не слід сприймати бюджетний дефіцит, як негативне явище до тих пір, поки воно складає не більше 2–3% від ВВП. Якщо ж ця умова порушена, то негативний вплив відображається на економіці загалом [4]. Думка науковця підтверджується Маастрихтською угодою, в якій зазначено, що припустимим є дефіцит на рівні 3% від ВВП. Хоча такий норматив є досить умовним, тому що межа безпеки бюджетного дефіциту залежить від особливостей конкретної країни в тій чи іншій економічній ситуації.

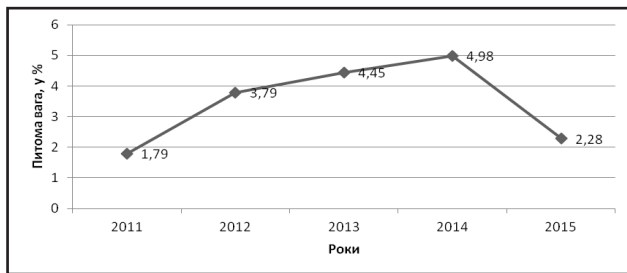


Рис. 1. Дефіцит державного бюджету України у відсотках до ВВП у 2011–2015 рр. [11]

Питому вагу бюджетного дефіциту від ВВП в Україні протягом останніх п'яти років можна простежити на рис. 1.

Із рисунку видно, що у 2011 р. та 2015 р. співвідношення бюджетного дефіциту та ВВП було найнижчим за аналізований період – на рівні близько 2%, що цілком вкладається в норматив, визначений Маастрихтською угодою. Водночас було зафіксовано перевищення критичних значень у періоді 2012–2014 рр., що пов'язано із загальним кризовим станом економіки країни. Під час аналізу також було виявлено, що певне покращення ситуації у 2015 р. було пов'язано з падінням абсолютного значення дефіциту державного бюджету України та зростанням рівня доходів державного бюджету України та ВВП, але за допомогою переважно інфляційних джерел [7; 11].

Основним джерелом формування доходної частини бюджетів усіх рівнів є податки – примусові платежі, які держава чи уповноважений нею орган стягує з фізичних та юридичних осіб на підставі чинного законодавства і спрямовує на задоволення загальнодержавних чи спільних регіональних потреб. В Україні податкові надходження складають левову частку доходів бюджету – 76,5% [10].

Зміни в сегменті податкових надходжень пов'язані найбільшою мірою зі спадом надходжень податку на прибуток підприємств, внутрішнього ВВП, а також зі збільшенням доходів від оподаткування імпорту.

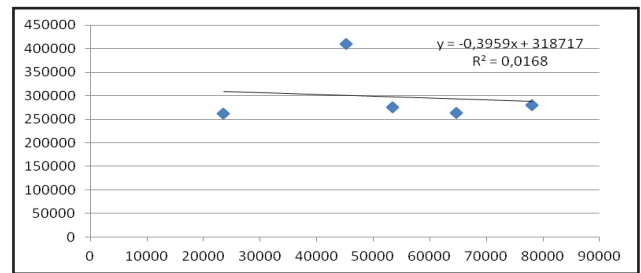


Рис. 2. Взаємозв'язок зміни податкових надходжень та бюджетного дефіциту в Україні у 2011–2015 рр.

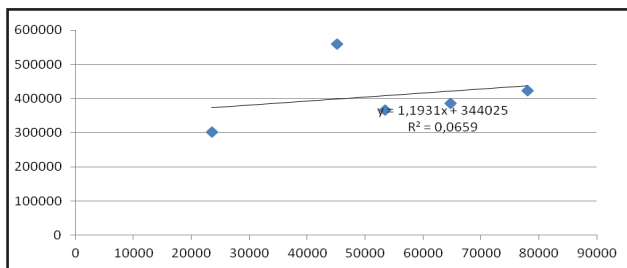


Рис. 3. Взаємозв'язок зміни поточних видатків та бюджетного дефіциту в Україні у 2011–2015 рр.

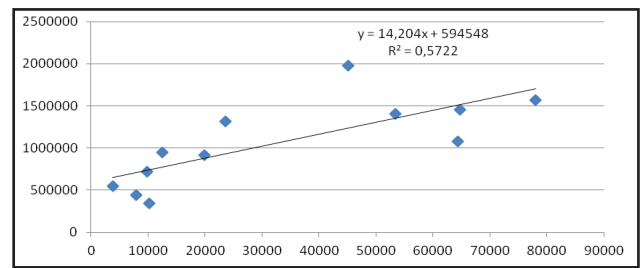


Рис. 4. Взаємозв'язок зміни ВВП та бюджетного дефіциту в Україні у 2004–2015 рр.

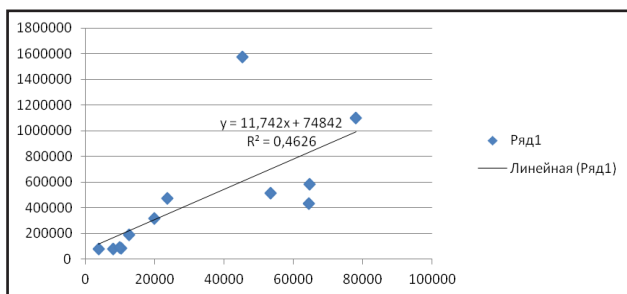


Рис. 5. Взаємозв'язок зміни державного боргу та бюджетного дефіциту в Україні у 2004–2015 рр.

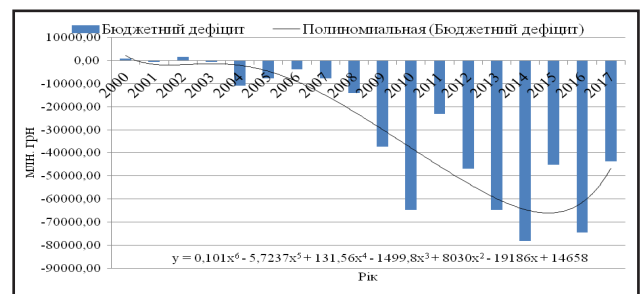


Рис. 6. Прогноз бюджетного дефіциту в Україні до 2017 р., млн грн

них операцій: податку на додану вартість, акцизного податку та ввізного мита.

Сформулюємо гіпотезу: «Зростання частки податкових надходжень сприяє зменшенню бюджетного дефіциту країни». Перевіримо її шляхом графічного зображення динамічних рядів та співставлення їх тенденцій за останні п'ять років в абсолютному вираженні (рис. 2).

Тісноту лінійного зв'язку оцінимо за допомогою коефіцієнта кореляції, який становить 0,13. Отже, зв'язок між показниками характеризується слабким ступенем щільності. Відповідно, сформульована нами гіпотеза спростовується, тобто фактично податкові надходження не здійснюють суттєвого впливу на бюджетний дефіцит.

Поточні витрати – витрати трудових, матеріальних, нематеріальних та фінансових ресурсів, виражених у грошовій формі, для здійснення поточної господарської діяльності. Поточні витрати є основними витратами держави і складають 97% [10].

Сформулюємо гіпотезу: «Скорочення частки поточних видатків сприяє зменшенню бюджетного дефіциту країни». Перевіримо її шляхом графічного зображення динамічних рядів та співставлення їх тенденцій за період 2011–2015 рр. (рис. 3).

Побудова модель лінійної регресії пояснює 26% бюджетного дефіциту за рахунок зміни поточних державних видатків. Тіснота зв'язку між факторами характеризується слабким ступенем щільності.

Отже, можна стверджувати, що сформульована нами гіпотеза спростовується, тобто фактично поточні видатки не чинять значного впливу на бюджетний дефіцит країни.

Як уже зазначалося, науковці припускають, що бюджетний дефіцит має взаємозв'язок з такими важливими для держави показниками, як державний борг, ВВП та інфляція.

Внутрішній валовий продукт характеризує загальний рівень економіки, її стан та перспективи розвитку, а також показує загальний добробут країни.

Сформулюємо гіпотезу: «Зростання ВВП сприяє зменшенню бюджетного дефіциту країни». Перевіримо її шляхом графічного зображення динамічних рядів та співставлення їх тенденцій за період 2004–2015 рр.

Тісноту лінійного зв'язку ВВП і бюджетного дефіциту оцінимо за допомогою коефіцієнта кореляції, який становить 0,75. Це свідчить про сильну щільність зв'язку між факторами. Отже, можна стверджувати, що сформульована нами гіпотеза повністю підтверджується, тобто фактично зміна ВВП істотно впливає на обсяги бюджетного дефіциту.

Державний борг – один з основних макропоказників, який вітчизняні науковці у своїх працях співвідносять із бюджетним дефіцитом. На їхню думку, в нашій країні сформувалася свого роду боргова спіраль – зі збільшенням бюджетного дефіциту зростає державний борг, що, в свою чергу, призводить до збільшення бюджетного дефіциту – і це явище нескінченне.

Сформулюємо гіпотезу: «Зростання державного боргу сприяє збільшенню розміру бюджетного дефіциту країни». Перевіримо її шляхом графічного зображення динамічних рядів та співставлення їх тенденцій за період 2004–2015 рр. (рис. 5).

Тісноту лінійного зв'язку державного боргу і бюджетного дефіциту оцінимо за допомогою коефіцієнта кореляції, який становить 0,68. Це свідчить про помірну щільність зв'язку між факторами. Можна стверджувати, що сформульована нами гіпотеза під-

тверджується, тобто фактично бюджетний дефіцит, з одного боку, є причиною зростання державного боргу, а з іншого – завдяки фінансуванню дефіциту цей борг обслуговується і погашається.

Базовими складовими бюджетного механізму України є планування та прогнозування доходів і видатків бюджетів. Завдяки цим двом елементам визначаються обсяги фінансових ресурсів, які утворюються в державі та ресурсів, які зосереджуються і розподіляються через бюджетну систему. Планові показники обсягів надходжень та витрат державного бюджету формуються щорічно під час прийняття закону України «Про державний бюджет України» на наступний рік [9].

Прогноз динаміки бюджетного дефіциту в Україні до 2017 р. представлено на рис. 6.

Аналізуючи рис. 6 можна зробити висновок, що зберігається тенденція щодо динамічного росту дефіциту державного бюджету України у 2016 р., проте у 2017 р. очікується помітне скорочення його розмірів.

Висновки. Отже, бюджетний дефіцит – складне багатofакторне явище, яке, з одного боку, зовсім не свідчить про незбалансованість економіки, а з іншого – вимагає контролю, адже через брак дієвого регулювання він може перевищити граничний рівень, що призведе до кризових явищ в економіці.

На основі аналізу праць вітчизняних і зарубіжних авторів було встановлено, що на рівень бюджетного дефіциту можуть впливати такі фактори, як податкові надходження, поточні державні витрати, обсяг ВВП та державний борг. Авторами було сформульовано гіпотези щодо такого переліку чинників бюджетного дефіциту та перевірено їх вплив за допомогою інструментів кореляційно-регресійного аналізу. Результати виявились такими: податкові надходження та поточні державні витрати мають слабкий зв'язок із бюджетним дефіцитом, а значить збільшення кількості податків і зборів, підвищення їх ставок не сприятимуть скороченню бюджетного дефіциту як, власне, і скорочення поточних витрат.

Проте гіпотези про тісний зв'язок між обсягом ВВП, рівнем державного боргу та бюджетного дефіциту підтвердилися. Зв'язок між факторами сильний, що свідчить про те, що якщо змінюється річний обсяг номінального ВВП та державного боргу, то це значною мірою впливає на рівень бюджетного дефіциту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бюджетний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50–51. – С. 572.
2. Федосов В.М. Управління державним боргом у контексті ризик-менеджменту / В.М. Федосов, О.А. Колот // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С. 3–33.
3. Фінанси : навч. посіб. / О.П. Близнюк, Л.І. Лачкова, В.І. Осипцев [та ін.] ; за ред. В.І. Осипцева. – К. : Знання, 2006. – 415 с.
4. Алексеев І.В. Гроші та кредит : Навчальний посібник / І.В. Алексеев, М.К. Колісник. – К. : Знання, 2009. – 253 с.
5. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України – офіційний веб-портал. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>.
6. Кривуц Ю.Н. Уклонение от уплаты налогов порождает «грязные» деньги [Електронний ресурс] / Ю.Н. Кривуц. – Режим доступу : <http://dspace.univer.kharkov.ua>.
7. Міністерство фінансів України – офіційний веб-портал. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
8. Державна фіскальна служба – офіційний веб-портал. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua>.
9. Верховної Ради України – офіційний веб-портал. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.
10. Інститут бюджету та соціально економічних досліджень – офіційний веб-портал. – Режим доступу : <http://www.ibser.org.ua>.
11. Державна служба статистики України – офіційний веб-портал. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.